Loftene i Domkirken

Versjon 24.1.2021 Arne Kvitrud

Jeg har søkt på ordene ”loft”, ”vindeltrapp”, ”himling” og ”tak” i mitt arkiv. Jeg fant en del dokumenter. Jeg har kopiert de fleste tekstene nedenfor. Har utelatt en del gjentakelser, om gjenstander som er lagret på loft, om vedlikehold og om moderne installasjoner.

Det ser ut som om det har vært loft både i forhallen, skipet og koret. Det var også vindeltrapper opp til loftene.

Det er loft i forhallen, med plass til klokker. Vindeltrapp fra 1941.

Malerier viser at Domkirken har hatt gavltak i det minste fra 1700-tallet. Tegning fra 1842 viser at det var en flat himling i skipet. Det vil si der var et loft i mellom. Schieve forteller at det var tilkomst dit. Jeg har ikke funnet noen omtale av trapper i skipet. Det var en åpning mellom skipet og koret. Tilgangen til loftet i skipet kan ha vært herfra.

Det var vindeltrapper i det nordvestre tårnet i koret. Tilgangen til loftet i skipet har trolig vært herfra. Amtstidende og Lous, og senere Kielland og Kolsrud forteller at det også var loft i koret i tilknytning til trappen. Men uten å si noe om størrelsen på loftet.

Det er et loft mellom vesttårnene, loftet har rosevindu i vestveggen.

1. Om loftene

Byarkivet, PA Axel Kielland fra 1693: Loftet på sørsiden av kirken var råtnet. 12 år gammel gutt falt ned:

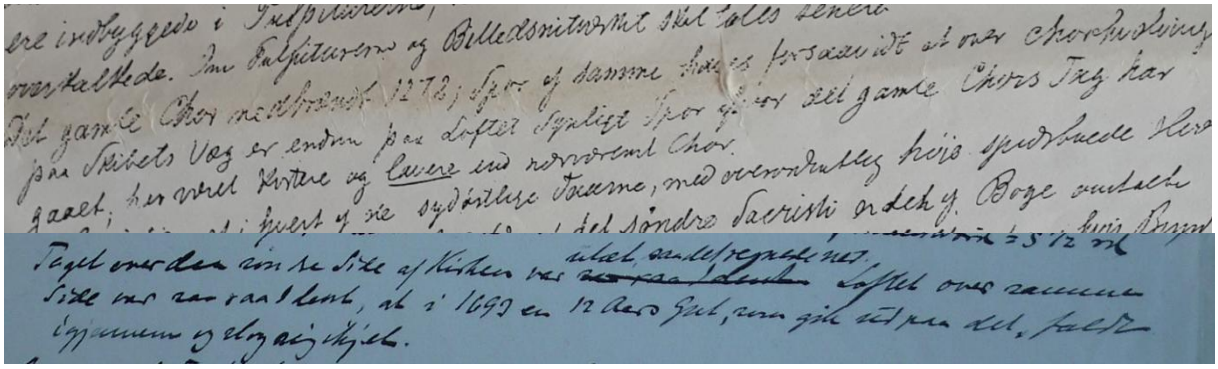

Claudius Jacob Schieve, ca 1850 (Byarkivet, PA 110 Erichsen):

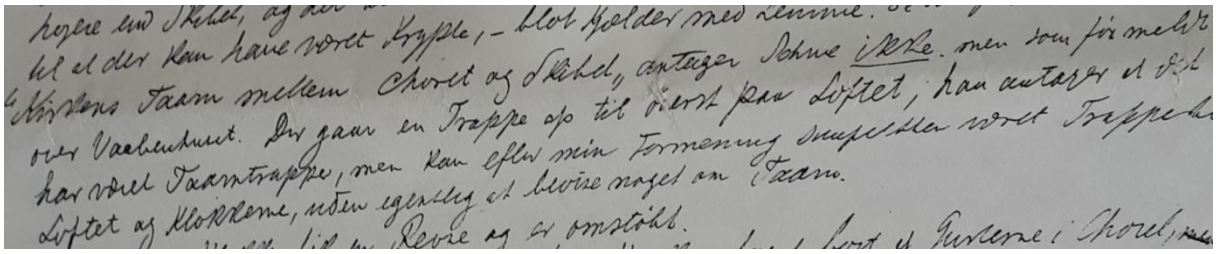

Amtstidende 6.1.1859:

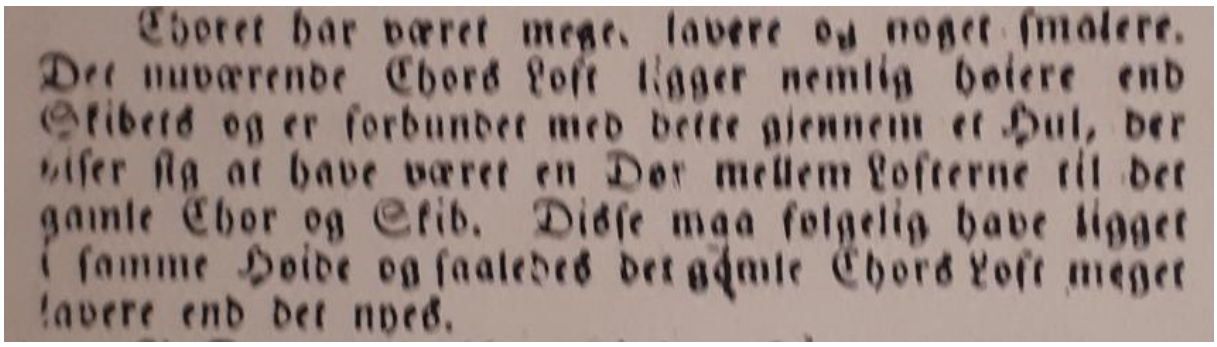

Choret har været meget lavere og noget smalere. Det nuværende Chors Loft ligger nemlig høiere end Skibets og er forbundet med dette gjennem et Hul, der viser sig at have været en Dør mellem Lofterne til det gamle Chor og Skib. Disse maa følgelig have ligget i samme Høide og saaledes det gamle Chors Loft meget lavere end det nyes.

Lous, 1868 sier:

runde Piller, forenede med Rundbuer af huggen Klæbersten. Skibene ere og have altid været overdækkede med Trælofter, og har det ved Undersøgelserne i 1867 & 68 vist sig, at Midtskibets Loft stedse har været fladt og ikke, som man har troet, havt frit Spærreloft i Lighed med Stavekirkerne. Skibet, der, som før sagt, er den ældste Del af Bygningen, er

I Hjørnene mellem Skibet og Koret findes ottekantede Taarne, paa hvis Hætter findes anbragte Aarstallene 1162 (paa det nordlige) og 1140 (paa det sydlige); det sidste er dog meget utydeligt. Anbringelsen af disse Tal maa være en Genistreg af en eller anden lystig Fætter. Fra en smuk Trappe af huggen Sten fører en Vindeltrappe i det nordre af disse ottekantede Taarne op til Loftet over Koret.

Derfor hævedes Loftet forat skaffe Plads til Orgelet over Buen mellem Vaabenhuset og Skibet; thi før, da Orgelgalleriet var anbragt under Buen, virkede det trykkende og belemrende paa hele Kirken. Forat løfte denne endnu mere, udvidedes den før smale Korbue betydeligt, hvorved det herlige og imponerende Kor først traadte ret frem i Dagen.

Kielland og Kolsrud, 1928 skrev:

til restaureringen. Over korbuen er der en gammel klebersten-innfattet åpning, der har forbunnet loftene over kor og skib.

Doretea (Tulla) Platou (senere Fischer), 1933:

1693. Loftet så skrøpelig at en gutt som løp ut på det falt ned i kirken og slo sig ihjel. 1714—15 nevnes panel på kirkelemmen, hvor barn løp over kirken.

1687. Nytt loft under klokkene. 1694. Latt avpanele det stykke ved vindeltrappen i store kirkedør.

1703 nytt gulv. 1704—05. Latt gjøre skillerum eller panel mellem kirkelemmen og der klokkene henger, med dør for. 1727. Gjort hvelving over orgelverket. 1734—35. Panelet løst. 1745. Våbenhuset eller den store kirkedør. 1770. «Bak orgelverket over en del av det jeg kaller våbenhuset er en gang som man ad en trapp kommer op av. På den ene side er orgelverket, på den annen side seierverket som likeledes er en meget gammel machine. Imellem seierverket og muren, hvorudi er et høit og bredt vindu, er atter en smal gang, og derfra kommer man til en tretrapp hvorpå man opstiger på klokkelemmen eller loftet like over seierverket. Der finnes tre kirkens klokker». 1756—57. En tylvt bord til å fore store kirkedør med. Thomas maler malt kirkedøren.

Stavanger Aftenblad 25. august 1934, side 2:

Men la oss stige op kortrappens løse trin. Døren til vindeltrappen har ikke hengsler, så vi setter den til side og slanger oss op den smale trappen med sine vindusgløtter mot brandvakten. Det er noe av et kunststykke å komme fra toppen av vindeltrappen til trappetårnets utgangsdør et godt stykke ovenfor. Men noen vannledninger fra varmeanleggets tid gjør tjeneste som rekkverk, og så er en oppe på dueloftet.

En slags låvebro fører bortover det, dekket av fuglenes efterlatenskaper. Og omkring i rummet svirrer nu duene, — som sikkert ikke blir forstyrret hver dag, så fjær og støv fyker oss om ørene.

En stige viser vei ned igjen fra broen, og så er vi i ett av korets to store kobbertekte tårn. Disse to tårnene er nemlig i to etasjer, og den øverste har fra eldgammel tid vært brukt til kapell. Nu har ikke annen etasje i tårnene noe eget gulv — en trår på taket over sakristiene i første etasje. Men en fremspringende stein i hvert hjørne viser den gamle gulvhøiden, og vilde gjøre det lett å legge op nye gulv på rette sted.

Liden, 1973 skrev:

Korloftets dørvanger er murt opp av huggenstein som bare er grovbearbeidet. Det er spor av et huggjernliknende redskap som har etterlatt 0.5 - 2 cm. brede, rundede spor. (Kfr. foto). Innfatningsteinene til tosevinduet i østgavlen har dog regulære huggspor.

Følgende opplysning finnes i flere varianter, som her fra 1978 (Klovning og Liden):

I Stavanger museum finnes, som depositum fra Bergens museum, et "alterteppe" (antependium) av grønn fløyel med broderier (Kat nr. Ma. 50, Bgs. mus). Det ble funnet i 1866 i en kiste på korloftet i Stavanger domkirke, og må ha dekorert høyalteret i 1500-årene. Det var 2' 41/2" x 7' 101/2", dvs. ca 72 x 240 cm. og kan angi alterets bredde på den tid.

Lexow, udatert brosjyre ca. 1990:

Sideskipene ble forhøyet og fikk nye, store vinduer ved en hardhendt restaurering i 1867. Samtidig ble korbuen utvidet, det flate bjelkeloftet fjernet, murflatene sementpusset både innvendig og utvendig og det meste av det etterreformatoriske inventar fjernet eller flyttet. Heldigvis ble Anders Smiths praktfulle

Stormyr og Ekroll, 1996:

2) Bruk av korloftet. Oppgangen gjennom trappetårnet er i dag vanskelig fordi skorsteinen fra det gamle fyringsanlegget fyller tårnet. Ved innmuringen av pipen ble det meste av den gamle vindeltrappen hugget bort, men deler av trinnene er bevarte. Etter riving av pipen kan en ny, lett jerntrapp settes inn.

Dag Nilsen, SMÅ. 2001: En parapet er en terrasse eller balkong.

Dersom middelalderens murkrone var avsluttet umiddelbart under denne påmuringen, må det bety at koret har hatt, eller var planlagt med parapet. Mønet ville da ligge noe lavere enn i dag, og korgavlen ville rage over mønelinjen. Det finnes imidlertid ingen spor av noen parapet eller åpninger som kunne ha ført ut til denne, om en ser bort fra noe som med god vilje kan tolkes som merker etter at vindeltrappen i det lille åttekantede tårnet på nordsiden har løpt en halv omdreining til – eventuelt til en utgang til nettopp en parapet. Men øvre del av tårnet er fornyet, og ingenting kan sluttes av dagens situasjon.[8]

[8] Vindeltrappen ble sterkt forvansket av pipegjennomføring i 1867–69, men ifølge Bulls oppmåling fra 1855 fortsatte trappespiralen minst en halv omdreining lenger opp fra stedet der den rettløpede trapp til korloftet begynner.

Wikipedia 2021 ”Stavanger domkirkes kor” – fant ikke igjen kilden til denne teksten:

Overgangen mellom skipet og koret har to slanke åttekantede tårn. En kan bare se tårnet fra utsiden. Hjørnetårnene var trolig ikke planlagt da en startet byggingen. Det har gjort at en måtte gjøre en del tilpasninger.[29] Med en gang en kommer inn i koret, er det på nordsiden en liten trapp med en dør til tårnet. Tårnet har en trapp med 25 trinn. En kunne tidligere fortsette i en tretrapp til en var midt over koret, og derfra til de to tårnrommene over sakristiene. Loftsrommene kan ha vært brukt som lagerrom for kostbarheter, men det er usikkert. Det sørlige tårnet er blindt.

2. Om vindeltrappene

Skillingsmagasinet, 1853:

Kirkens Ornamenter. Ved Korets vestre Ende staa ogsaa to mindre runde Taarne, byggede af hugne Vegstene. I det ene af disse er der en skjøn Vindeltrappe, som gaar op til Hvælvingen; det var

Ab, 1917:

3. En del (ca. 26) middelalderske klæberstens spiraltrappetrin er fundet tæt sammenstablet i muren mellem Kongsgaard og Domkirken.

Byarkivet, PA - Fortidsminneforeningen, Udatert skriv ca. 1930?:

I aaret 1921 fjernedes det gamle varmeapparat og røkkanaler baade i krypten og op gjennem vindeltrappen, hvor nu indgang og opgang er nogenlunde fri. I samme forbindelse tok man bort den skjæmmende jernplatting i korets gulv, bliktrommel for varmeanlægget og det skjæmmende træverk indenfor bispeindgangen.

Klokkespil blev indlagt i loftet over vaabenhuset i aaret 1922. I 1923 blev 5 epitafier uttat

Kolsrud, 1933:

I boken "Stavanger Domkirke", utgitt i 1933 av Stavanger-avdelingen av Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring, skriver professor Oluf Kolsrud: (s.27)

"Önsket om å få kirken restaurert belv stadig sterkere pg i 1867 får man endelig bevilgning til dette. Arkitekt C.E.F.von der Lippe blev resttaureringens leder og han gikk til sitt arbeide med overveldende "grundighet". Hvad det yttre angår, fjernet han det rike grindverksvindu i vestfronten, hugget ut de gamle romanske vinduer i sideskibene og satte inn nye, fjernet takstenene, rev ned vindeltrappen i tårnet ved korets nordvestre hjörne etc. Ikke mindre voldsomt gikk han frem m.h.t. det indre. Hele det rike barokkinventar blev kastet ut, brent eller solgt. Selv den praktfulle prekestol vilde von der Lippe hatt vekk, men det lykkedes heldigvis ikke."

Statsarkivet i Stavanger, PA 1 Anders Bærheim, fra kirkeregnskapet fra 23.5.1757:

23 mai. "Havt 9 mænd og kvinder at gjøre rent efter kirkearbeidet og dets foderal var fordig gjort, så og hele vindeltrappen -
Zorb bf.

Domkirkens råd, 1940:

Trappen i koret. Da kirken fikk sitt første varmeanlegg montert gikk dette for en del ut over klebersteinstrappen i koret. Trinnene fra korgulvet og forbindelsen med vindeltrappen gjennem det åttekantede tårn til dem tidligere kapeller i østtårnene blev helt forskjøvet og ligger nå i kaos.

Jan Petersen, Fortidsminneforeningen, 1940:

På möte i Orgelkomiteen for Stavanger Domkirke igår ble besluttet straks å sette igang arbeidet med den nye vindeltrapp i sydvestre hjörne av forhallen i Stavanger Domkirke. - I den forbin-

Stadsarkitekten, 1941:

Arbeidet med vindeltrappen er nå påbegynt, og det ville være heldig om slammingen kunne settes igang tidligst mulig på våren, så oppsettingen av orglet ikke skal bli ytterligere forsinket.-

Det er en god del avisomtale av trappetrinn til spiraltrapp funnet mellom Domkirken og Munkekirken, som denne:

Har trappetrinene tilhørt Domkirken

Under en samtale oplyser stad
arkitekten, at han er kommet ti
det resultat, at de fundne kløber
stens trappetrin skriver sig fr
Domkirken. I det lille nordr
taarn mellem koret og skibet fin
des der nu en trappe, som ikke e
av oprindelig middelaldersk kon
struktion. Da det gamle varme
apparat i Domkirken i sin tid ble
installert, er der nemlig i dett
taarn bygget en røkkanal av nok
saa store dimensjoner og cemente
ret rundt. Under denne omkalfa
tring av det lille taarns indre er
antagelig de oprindelige trin fjer
net og senere anbragt i muren ved
Kongsgaard. De svarer i antal og
dimensjoner fuldstændig til trap
perummets dimensjoner, saaledes
at 25—26 av disse trin bringer en
op fra reposen til hvælvet.

Det er nu meningen at opbevare
trinene indtil videre paa Museet.
Og nu da elektrisk opvarmning er
tatter den gamle varmeindretning,
il det hele i tilfælde kunne prin
ses tilbake i den gamle stand.

Byarkitekten, 1941:

Angående vindeltrappen var jo arbeidet gått langsommere enn en opprinnelig hadde regnet med, men arbeidet hadde vært forbundet med vansker. Det arbeid som var utført, var meget bra; trappen manglet 5-6 trinn. Etter forespørsel mente ingeniør Oftedahl at selve arbeidet med vindeltrappen skulle bli ferdig til jul; firmaet skulle gjøre hva det kunne for å få arbeidet fremmet.

Riksantikvaren, 1949:

Avløpsrørene i den gamle vindeltrappen var selvfølgelig ikke noe gledelig syn. Direkte uheldig var gjennombruddet av trinnene øverst, noe som en ikke kan huske var nevnt i planen. Men da arbeidet er utført, er det desverre ikke noe å gjøre med det nå. Men alle rester etter arbeidet og andre uvedkommende ting bør straks fjernes fra trappen, hvis det ikke alt er gjort. Og den gjenmuring av vinduene i trappen som i sin tid er foretatt, er det ikke lenger noen grunn til å holde på. Det bør istedet settes inn enkle blyvinduer med lyst, ensfarget antikkglass. Gjenmuringen må fjernes med stor forsiktighet, så ikke noe av den gamle vindusinnfatningen blir skadet.

Meeks, 2013 laget flere tekster om vindeltrapper, blant annet:

På Stavanger domkirkes nordlige mur mellom skipet og koret er det oppført et trappetårn. Tårnet huser en vindeltrapp som leder fra koret og opp til loftet over koret. Trappetårnet ble oppført ved byggingen av det gotiske koret fra år 1300.

Detalj av G. Fischers oppmålingstegning. Se inngangen til vindeltrappen, trappen er ca. like høy som til toppen av hvelvene dvs. ca. 9 meter,

3. Tak og himling

Maleri 1793 av domkirken – - med gavltak hele veien:

Stavanger Aftenblad, 1.6.1928:

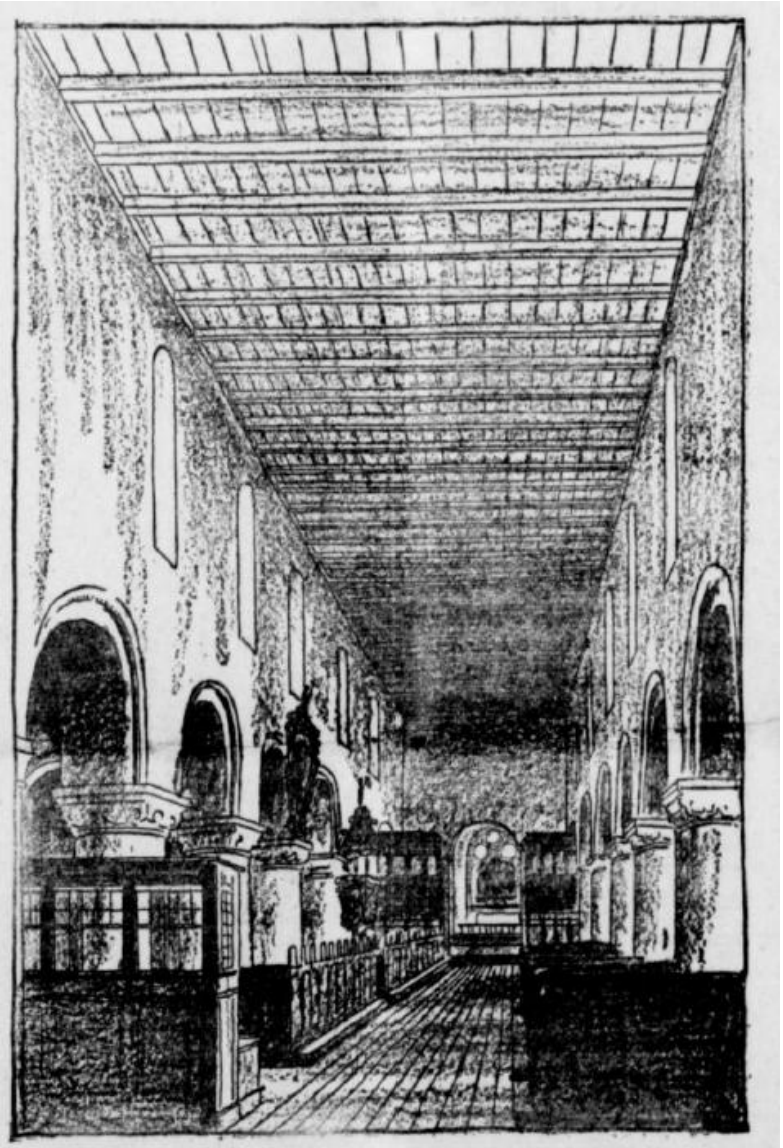

Interiør fra 1842 efter tegning av arkitekt Schiertz.

Tegning av Joachim Frich før 1848 domkirken - med gavltak:

Stavanger Aftenblad 15.7.1939:

Det indre taket i Domkirken er nå fjernet.

Hele virvaret av bærebjelker er dermed kommet til syne.

Et framsteg — eller et nødvendig onde?

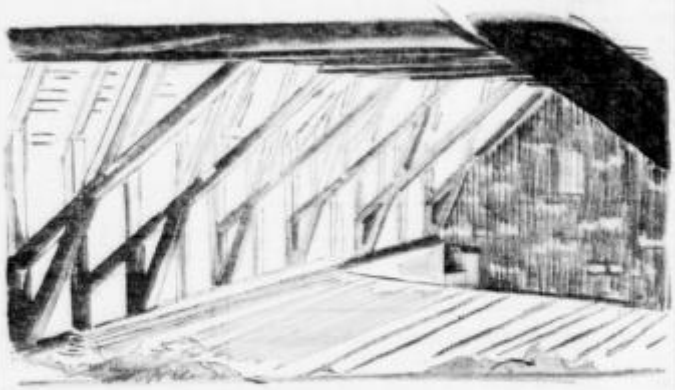

Imidlertid har tegnet det nederste av bjelkekonstruksjonene — resten fortsetter sig oppover mot monet. Det indre taket lå oppå skråbjelkene. — I bakgrunnen den provisoriske veggen til «Det skjer og hører».

Det skal et visst mot til å våge sig inn i Domkirken nå om dagen. Hele kirkens indre er et eneste virvar av bjelker og planker i de mange stillaser, og alle steder ligger det et tommetykt lag av kalkstøv fra murpussen som er banket av steinveggene.

Ute i våpenhuset er de mange panelveggene tatt vekk, — de som gjemte trappen opp til orgelgalleriet, betteskap og andre krot. Dermed har våpenhuset fått sin rette størrelse igjen, og en har for sig de veldige steinveggene i tårnet. De skal som kjent ikke dekkes for igjen, og det er selvsagt et stort framsteg. Mindre tiltalende er det at den nye galleritrappen da blir stående fritt i våpenhuset. Våpenhuset skal jo nå gå i ett med kirkeskipet. Det blir ikke lenger skillevegg og gremne portierer i den store rundbue-portalen som naturlig binder de to delene av kirken sammen.

De veldige stillasene avsluttes med et flatt tak om lag 13 meter over kirkegulvet. Klatrer en opp 3-4 stiger på rad, kommer en til tømmermennenes arbeidsplass oppå dette taket. Der er arbeidet nettopp slutt, og malerne skal rykke inn med det første.

Er det virvar av stillas-bjelker nede i kirken, så ser det ikke stort anderledes ut her oppe. Skilnaden er bare at stillasene skal vekk igjen, mens bjelkene oppunder taket vil henge over hodet på kirkegjengerne altid.

Det var bare en liten del at disse bjelkene en kunde se før omkalfatringen i Domkirken tok til. For kirken hadde da to tak, det ene med monet godt og vel 3 meter over monet på det andre. Nå er det underste taket ganske enkelt tatt vekk, så hele bjelkekonstruksjonen er blitt synlig.

De må visst ha regnet med svære snøvinter, de som bygde dette taket. For måke til traustø greier skal en lete langt etter. For annenhver meter opp gjennom hele kirkeskipets lengde er det en sammensatt bærekonstruksjon av 6 bjelker. Og mellom disse konstruksjoner er det enklere bære-bjelker. Taket blir med andre ord bæret oppe av svære bjelker for hver meter. Dimensjonene på det hele er temmelig imponerende, — den loddrette høiden fra overkant av langveggene til monet er hele 7 meter.

Selvsagt har en måttet isolere det ytre taket, når det indre taket nå blev tatt vekk. Det har fått huntonplater til «mellom-fôr» og et par lag panelingsbord under det igjen. Men det største arbeider var likevel å pusse alle de uhøvlede bjelkene som hadde ligget gjemt mellom de to takene. Og enda må malerne kitte og sparkle i lange baner, om bjelkene skal bli noenlunde presentable.

Det er ikke godt å si hvorledes denne overfloden av bjelker i kross og krok vil komme til å ta sig ut nede fra kirken. Men avdekningen hadde nok ikke kommet på tale, dersom den ikke var blitt nødvendig for å skaffe plass til pipene i det nye orgelet.

Nå søors det bare hvorledes det går med den glimrende akustikken i Domkirken etter embyggingen av taket. Den er utvilsomt adskillig mer verdifull enn noen kjempeorgelpiper mer eller mindre.

*

Fagfolk kyter av steinveggene i kirkeskipet. Det skal være godt arbeid som der er gjort. Da er murene i våpenhuset — tårnfoten — mer ujevne, med mye smul pittnestein. Kanskje kan denne skilnaden i byggemåten gi arkitekt Fischer en pekepinn i det omstridte spørsmålet om hovedtårnets historie. Han er snart ventende for å fortsette granskingene av kirken.

Etter at murpussen er blitt avbogd, viser det sig at langveggene i skipet på toppen har 6 enfar teglstein. Dette forteller klart nok at taket ikke er så overhendig gammelt. Når kirken skal restaureres for alvor, vil vel spørsmålet melde sig om å få bygt helt nytt tak — med en mindre iøinefallende bærekonstruksjon.

En kjent byens borger, telefonformann A. Hetland er død, nær 86 år gammel. Han sluttet sitt arbeid ved Stavanger Telefonforretning ved siste årsskifte. Da hadde han vært ansatt ved denne bedrift i 56 år. Han skjøtet sitt arbeid med aldri sviktende interesse og han eide i sjelden grad arbeidsglede.

Han var en grei og elskverdig mann, godt likt av alle som hadde med ham å gjøre.

Kongen har hedret Hetland med sin fortjenstmedalje.

Lekker buss i Dusavikruten.

Stavanger domkirke, 13.10.1939:

Rommet i tårnfoten har også fått en helt uvant form fordi himlingen nå ligger en god del høiere enn før. Orgelgalleriet er jo helt ombygd, og det er golvet i det som skiller mellom første og andre »etasje« i tårnfoten.

Stige, 1999:

von der Lippe utvidet korbuen og sideskipsvinduene og hevet sideskipsmurene for å gi et lysere og mer helhetlig kirkerom. Ved utvidelsen av korbuen gikk åpningene til lektoriet tapt. Det var en tribune som gikk på tvers av korbueåpningen og var en slags forløper til prekestolen. Dessuten ble midtskipets flate himling erstattet med en åpen takstol. Så